

Г. О. Фуклева, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Фуклева Г. О.

Психолого-педагогічні умови адаптації студентів до навчання в системі післядипломної освіти

У статті розглядаються психолого-педагогічні умови адаптації студентів до навчання у процесі вивчення іноземних мов та формування комунікативних навичок і вмінь як чинника професійної компетенції вчителя іноземної мови. Визначені головні стратегічні завдання професійної підготовки вчителя. Встановлено адаптаційні можливості особистості студента. Виділені „зовнішні” та „внутрішні” фактори адаптації студентів до навчання. Експериментально перевірена та виявлена специфіка адаптаційних проблем студентів в системі післядипломної освіти. Розкрита система лінгвістичної адаптації студентів до іншомовної мовленнєвої діяльності. Визначені основні психологічні механізми саморегуляції та рефлексії. Запропоновано способи та засоби для створення належних психолого-педагогічних умов адаптації студентів до іншомовної мовленнєвої соціокультурної комунікації в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови адаптації, формування комунікативних навичок і вмінь, професійна компетенція, лінгвістична адаптація, психологічний механізм саморегуляції, рефлексія.

Фуклева А. А.

Психолого-педагогические условия адаптации студентов к обучению в системе последипломного образования.

В статье рассматриваются психолого-педагогические условия адаптации студентов к обучению в процессе изучения иностранных языков и формирования коммуникативных навыков и умений как фактора профессиональной компетенции учителя иностранного языка. Определены главные стратегические задачи профессиональной подготовки учителя. Установлены адаптационные возможности личности студента. Выделены „внешние” и „внутренние” факторы адаптации студентов к учебе. Экспериментально проверена и выявлена специфика адаптационных проблем студентов в системе последипломного образования. Раскрыта система лингвистической адаптации студентов к иноязычной речевой деятельности. Определены основные психологические механизмы саморегуляции и рефлексии. Предложены способы и средства для создания надлежащих

психолого-педагогических условий адаптации студентов к иноязычной речевой социокультурной коммуникации в системе последипломного образования.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, адаптация студентов, формирование коммуникативных навыков и умений, профессиональная подготовка учителя

Сучасний етап розвитку нашого суспільства характеризується соціально-економічними перетвореннями, підвищеною інтенсивністю розвитку суспільних відносин. Якісно змінюються як чинники, так і способи розвитку економічної, політичної і духовної сфер життя людства. На цьому тлі відбуваються значні зрушення у характері навчання, визначаються глобальні освітні тенденції. До них відносяться: масовий характер освіти та її безперервність як нове явище, значущість її як для індивіда, так і для суспільства, орієнтація на активне засвоєння людиною способів пізнавальної діяльності, адаптація освітнього процесу до вимог і потреб особистості, забезпечення можливостей її самореалізації.

Навчально-виховний процес у закладах післядипломної освіти повинен відповідати вимогам сучасних освітніх систем – бути особистісно-орієнтованим. Головне завдання – формування зрілої, цілісної особистості, адаптованої до різноманітних професійних ситуацій, особистості, яка прагне максимальної реалізації своїх можливостей, відкрита до сприйняття нового досвіду.

В межах нової освітньої парадигми зростають вимоги до професійної компетенції вчителя іноземної мови, рівня інтелектуального розвитку його іншомовної мовленнєвої діяльності, культури. Про зрілість, творчу активність особистості студента в умовах післядипломної освіти й одночасно про сприятливі внутрішні умови її подальшого розвитку та професійного становлення свідчать відносини, які відрізняються гуманістичною спрямованістю, творчістю, духовною змістовністю. Вже сьогодні є актуальним соціальне замовлення на підготовку вчителя іноземної мови, у структурі професійних якостей якого гуманістична спрямованість його особистості виступає як базовий компонент.

Дослідження психолого-педагогічних чинників актуальне з точки зору вирішення проблем адаптації студентів до навчання в умовах післядипломної освіти, що обумовлено інтегральним характером професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови.

Головним стратегічним завданням професійної підготовки майбутнього вчителя є виховання спеціаліста з високим рівнем готовності до професійної іншомовної соціокультурної комунікації та взаємодії, що передбачає розвиток у студентів здатності до розуміння самих себе, розкриття своїх потенційних можливостей, гармонізації взаємин зі світом природи, культури, мовної картини світу людей, країни, мова якої вивчається. Безперечно, нові вимоги актуалізують проблему удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх спеціалістів, сприяють пошуку якісно нових освітніх технологій.

Реалізація принципу суб'єктивності освіти передбачає переосмислення статусу та взаємовідносин викладача і студентів в системі післядипломної освіти, їх ролі у навчально-виховному процесі. Технологічну сторону даного принципу репрезентують творча взаємодія викладача і студентів, форми, методи і засоби її організації, створення оптимальних умов для адаптації та самореалізації кожного студента. Професійне становлення студентів має відбуватися за допомогою гуманістичних орієнтирів шляхом самореалізації та творчого розвитку особистості.

Формування професійної компетентності, формування комунікативної готовності майбутнього вчителя до іншомовної соціокультурної комунікації не може бути ефективним без діагностики цього процесу та педагогічної корекції його результатів. Взагалі проблема адаптації студентів до навчання (майбутніх вчителів іноземної мови) в системі післядипломної освіти є однією з найменш розроблених проблем дидактики вищої педагогічної освіти.

Аналіз наукових робіт (О. Асмолов, І. Котова, О. Петровський, В. Слободчиков, Є. Шиянов та інш.) дозволяє розглядати адаптацію студентів до освітніх умов вузу як рівень їх соціалізації, у ході якої відбувається не тільки інтеграція майбутніх фахівців у соціумі, але й їхній професійний і особистісний

розвиток, самореалізація [1]. Особливості спілкування у навчанні іноземним мовам розглядалися Ж. Вітліним, Г. Лозановим, Л. Меркуловою; проблема навчальних бар'єрів при вивченні іноземної мови – Л. Кроніною, О. Бондаренко, В. Куніциною, Н. Наєнко, О. Овчинніковою, А. Рояк. Водночас спеціальних досліджень, присвячених виявленню психолого-педагогічних умов адаптації студентів до навчання, до іншомовної соціокультурної комунікації, зокрема, студентів у системі післядипломної освіти не виявлено. А втім очевидно, що їх ігнорування може стати серйозною перешкодою для успішного оволодіння іноземною мовою та формування професійної компетенції вчителя іноземної мови. Тому завдання даного дослідження – виявлення психолого-педагогічних умов адаптації студентів до навчання в умовах післядипломної освіти.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов адаптації студентів до навчання, до іншомовної соціокультурної комунікації в умовах післядипломної освіти.

У процесі дослідження на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури були виявлені особливості перебігу психоемоційних станів студентів в період адаптації до навчання.

Встановлено, що адаптаційні можливості людини пов'язані і залежать від його типу нервової системи. Відомо, що І. П. Павлов виділяв чотири типи темпераменту. Полярні в цьому відношенні два – слабкий (меланхолічний) і сильний, рухливий (сангвінічний). Другий тип легко психологічно пристосовується до нових умов. Меланхолічний тип пристосовується дуже важко.

Ці особливості організму людини в комплексі порушують сформовані і формують нові міжособистісні відношення. Все це створює більш або менш виражену стресову ситуацію і потребує напруги адаптаційних механізмів.

Успішність формування комунікативних іншомовних, мовленнєвих навичок як чинника професійної компетенції вчителя іноземної мови залежить не тільки від діяльності викладача і студентів, спрямованої на формування й

розвиток мовних та мовленнєвих навичок та вмінь, але й від створення таких психолого-педагогічних умов процесу навчання, коли студент, включений в іншомовну діяльність, отримує почуття задоволення від результату свого навчання та ефективності сформованих іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь.

Розглядаючи особистісні причини досліджуваного явища адаптації, слід зазначити, що необхідно враховувати специфіку вікових особливостей розвитку та характер ведучої діяльності студентів (майбутніх вчителів іноземної мови) в умовах післядипломної освіти.

Сучасні дослідники серед факторів, які впливають на процес адаптації, виділяють „зовнішні” та „внутрішні”. Слідом за Н. Г. Колизаєвою, яка займалась дослідженням адаптивних характеристик студентів на початковому періоді навчання, вважаємо, що продуктивним показником адаптації є сформованість особистісних структур. „Внутрішній” фактор адаптації впливає на процес пристосування в заданих умовах і визначає стиль адаптивної поведінки [3]. Серед основних показників адаптивності прийнято вважати рівень тривожності і пов'язаний з ним емоційний дискомфорт, вольову та особистісну активність, психологічний захист.

Аналіз наукової літератури, присвячений проблемам адаптації студентів до освітнього процесу вузу, показав, що адаптаційний період виступає важливим етапом не тільки професіоналізації, але й розвитку особистості майбутнього фахівця [1]. Ці положення були підтверджені результатами дослідження, спрямованого на виявлення специфіки адаптаційних проблем студентів в системі післядипломної освіти.

Дані показали, що переважна більшість студентів (65%) відчують комплекс труднощів психологічного та навчального характеру (досить низький рівень володіння іноземною мовою). Це, у свою чергу, веде до підвищення загального рівня тривожності у студентів, що є вираженням незадоволеності їхніх значимих потреб.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив припустити, що найбільш релевантним показником несприятливого емоційного стану студентів у процесі навчання є стан тривоги, що зумовлює їх дезадаптованість, причому низькі значення тривожності, як і високі, не є оптимальними для психологічного комфорту особистості студента.

Результати діагностики ступеня вираження тривожності (методика Ч. Спілберга) засвідчують досить великий відсоток осіб з високою навчальною тривожністю – 47% й низькою – 24,2%, що свідчить про наявність емоційного, психологічного та навчального дискомфорту. Високий рівень тривожності розвивається як негативна реакція на невідповідність самооцінці порівняно з реальними успіхами, а також може свідчити про виникнення труднощів в іншомовній мовленнєвій діяльності, викликаними розбіжностями між мотивами та досягненнями.

Результати дослідження показали, що найбільшу психічну напругу (скутість, невпевненість у собі) студенти відчують у контактах „викладач-студент” (діалог) – 24% і „студент – студенти” (полілог, дискусія, виступи перед аудиторією) – 21%. Тільки 13,4% з усіх досліджуваних у першому випадку і 19,3% - у другому почувають себе впевнено й вільно в цих ситуаціях.

Результати порівняння усереднених оцінок кожної ситуації свідчать про те, що основними причинами, якими вони пояснюють свою скутість, напругу на заняттях є відсутність мовних знань, мовленнєвих навичок, невміння застосовувати їх в іншомовній мовленнєвій соціокультурній комунікації.

Результати дослідження. На основі даних опитування студентів і викладачів ми припустили, що в процесі вивчення іноземної мови та формування комунікативних навичок майбутніх вчителів іноземної мови в системі післядипломної освіти студенти стикаються з усіма видами труднощів навчання, які зумовлені операціональними факторами (різні форми порушення чи недостатності засобів і навичок спілкування) та психолого-педагогічними чинниками (скутість перед викладачем і невпевненість у власних знаннях), а також розбіжністю в мотивах навчання.

В ході експериментального дослідження підтвердилась та концепція, що система лінгвістичної адаптації має суто інструментальне значення як один із засобів систематизації та інтерпретації аналітико-синтетичної мовної та мовленнєвої інформації. Систематизуючим чинником педагогічного процесу лінгвістичної адаптації студентів до іншомовної мовленнєвої діяльності є його мета та основні завдання, які потрібно вирішити для їх досягнення. На кожному етапі лінгвістичної адаптації до іншомовної мовленнєвої діяльності основні її функції реалізуються одночасно всіма основними суб'єктами цього педагогічного процесу. Такий підхід потребує втілення в життя нових методик організації навчального процесу в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю та процесу формування комунікативних навичок як чинника професійної компетентності вчителя іноземної мови[2].

Комунікативно-мовленнєва діяльність – динамічна модель взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного й суб'єктивного планів, які залучають людину до вербального спілкування та визначають її поведінку в межах конкретних ситуацій спілкування. Володіння іноземною мовою – це володіння системою мовленнєвих навичок. Окрім мовленнєвих навичок необхідні мовленнєві вміння, які передбачають творчу діяльність, пов'язану з мисленням, уявою, емоціями тощо [2].

Психологічна комфортність періоду лінгвістичної адаптації може бути забезпечена завдяки активним методикам навчання іноземної мови.

Формування творчої, професійно компетентної особистості неможливе без становлення її самосвідомості, самооцінки.

Вважаємо, що однією із необхідних психолого-педагогічних умов успішної адаптації студентів до навчання є самооцінка, її взаємозв'язок з оцінками оточуючих (Г. Ліпкіна, А. Захарова, І. Данилюк, Г. Карпова). Самооцінка розглядається дослідниками як найважливіше особистісне утворення, що бере безпосередньо участь у регуляції людиною своєї поведінки і діяльності, як автономна характеристика особистості, її центральний компонент, що формується при активній участі самої особистості, і відображає

якісну своєрідність її внутрішнього світу. Як особистісному утворенню самооцінці відводиться центральна роль у загальному контексті формування особистості – її можливостей, спрямованості, активності.

Отже, можна стверджувати, що самооцінка є важливим самостійним механізмом саморегуляції навчальної діяльності і виступає необхідною внутрішньою умовою регуляції навчальної діяльності та адаптації до навчання.

Одним із структурних компонентів самосвідомості є домагання. Рівень домагань є особистісною характеристикою. Стабільна самооцінка детермінує сформований рівень домагань, який мало піддається ситуативним впливам успіху й невдачі.

У зв'язку з цим ми поділяємо погляди Д. Ельконіна, І. Зимньої, А. Маркової, Є. Пасова та інших дослідників про те, що контроль і самоконтроль, а також оцінка та самооцінка є найважливішими компонентами навчальної діяльності.

Визначаючи основні психологічні механізми саморегуляції, слід підкреслити і важливість формування самостійного рефлексивного досвіду студента.

В навчальній діяльності роль рефлексії є дуже великою. Через рефлексію студент активно засвоює нові знання, формує свою позицію по відношенню до процесу навчання. Уміння студента рефлексувати свої дії є одним із тих механізмів, який спонукає його змінити своє ставлення до діяльності.

1. Головні функції періоду адаптації у процесі навчальної діяльності полягають у корекції прийнятої мети та завдань, забезпеченні відповідності між вимогами, що ставляться до студента та його реальними можливостями.

2. Глобальною змістовно-функціональною характеристикою адаптації та саморегуляції є рефлексивність, яка розглядається як складний, багаторівневий процес самопізнання внутрішніх психологічних станів та активів, що здійснюються шляхом реконструкції у свідомості уявлень інших студентів внаслідок взаємодії з ними та переосмислення власного досвіду.

3. Серед найголовніших завдань у навчальній діяльності є визначення надійних засобів та створення належних психолого-педагогічних умов адаптації студентів до іншомовної мовленнєвої соціокультурної комунікації.

Пошук шляхів і засобів саморегуляції, рефлексії та творчого професійного самовдосконалення в процесі оволодіння іноземною мовою, формування комунікативних навичок та вмінь є предметом нашого подальшого дослідження.

Література

1. Вопросы адаптации студентов младших курсов в вузах: Материалы республиканского научно-методического семинара. – Кишинев, 1984. – 85с.

2. Гладушина Р. М. Психологічні аспекти лінгвістичної адаптації до іншомовної мовленнєвої діяльності. // Післядипломна освіта в регіоні: стратегія та перспективи. – Матеріали науково-практичної конференції. – Луганськ, 2002. – С. 41 – 45.

3. Кользаева Н. Г. Формирование адаптивных характеристик личности у студентов в начальном периоде обучения: Автореф. дис. канд. психол. наук / ЛГУЛ, 1989. – 15с.

Fukleva G. O.

Psychological-pedagogical conditions of students' adaptation to learning in the system of in-service education

Developments in education continued to be closely tied to psychologists in the first half of the twentieth century. Educational psychologists have studied cognition, instruction, learning, motivation, individual differences, and the measurement of human abilities, to name just a few areas that relate to education and schooling. Of all these, perhaps the study of learning is the most closely associated with education. Scientists study the cognitive development of students and the various factors involved in learning, including aptitude and learning measurement, the creative process, and the motivational forces that influence student-teacher dynamics.

The article is devoted to revealing psychological-pedagogical conditions of students' adaptation in the process of learning foreign languages. The notion of adaptation is extended and deepened.

Individual-psychological and socio-psychological factors are defined. The results of experimental studies concerning the content of students' adaptation are

presented. The forms of disadaptation display such as emotional instability, introversion, motivation of avoiding failure are revealed.

Key words: adaptation, disadaptation, process of learning foreign languages, psychological and socio-psychological factors.

Відомості про автора

Фуклева Ганна Олександрівна – ст. викладач кафедри практики мовлення Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Наукові інтереси зосереджені навколо удосконалення науково-методичної підготовки вчителів іноземних мов у системі післядипломної освіти, розвиток професійної компетентності вчителів іноземної мови у системі перепідготовки.

Стаття надійшла до друку 1.02.2013

Прийнята до друку 26.04.2013